

Adana'da Demokrat Parti Dönemi'nde Gündelik Hayatın Yerel Basına Yansımaları

Gülten MADENDAĞ¹

Tuncay BİLECEN²

¹Kocaeli Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Bölümü

²Kocaeli Üniversitesi, Kandıra Meslek Yüksekokulu

Günümüz toplumunda kendi hayatlarına ilişkin programlanmış bir düzenlemeye uymak zorunda olan insanlar daha iyi yaşamaya, daha sağlıklı beslenme, modaaya uygun giyinme, evni dekore etme yani var olma yolları konusunda sürekli ve ayrıntılı bir şekilde etkiye maruz kalmaktadır. Bu yol göstericilerden biri de kitle-iletişim araçlarıdır. Gündelik hayat çalışmalarında ön plana çıkan Henry Lefebvre'ye göre; modernite ve gündelik hayat birbirlerini çevreleyerek ve birbirlerinin üstünü örtterek bireyi şekillendirir, yapılandırır. Lefebvre bu yönlendirme/şekillendirmede medyaya önem atfeder ve medyayı neye inanıp nasıl olmamız gerektiğini bize gösteren "göstergelerden oluşan bulutlar" olarak ifade etmektedir.

Bu çalışmada, gündelik hayat kavramının moderniteyle birlikte hayatımıza girdiğini düşünen Lefebvre'nin yaklaşımından yola çıkarak Demokrat Partili yıllarda Adana'da gündelik hayatın yerel basındaki yansımaları irdelenecektir. Bu çerçevede dönemin öne çıkan 6 yerel gazetesi incelenecek, gazetelerde yer alan haber, reklâm ve köşe yazılarında gündelik hayat, erkek ve kadın kimlikleri, çeşitli mekânsallıklar ve İncirlik Üssü üzerinden ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Adana, gündelik yaşam, boş zaman

Local Media Reflections of Daily Life in Adana Under Government of Democrat Party

In today's society, compelled to comply with a programmed design concerning their lives, people are being subjected to a constant and detailed influence about how to live better, have better nourishment, wear according to the fashion and decorate their houses; shortly, about the ways of self-realization and existence. One of the guides in this process of influence is the mass media. Henry Lefebvre, who stands out with his works on daily life, argues that modernity and daily life construct and shape the individual by overlapping and encircling each other. In this process of construction, Lefebvre attributes a notable importance to media and defines media as "clouds of indicators" which show us what to believe and how to be.

In this work, by taking off from Lefebvre's approach to daily life as a notion that came along with modernity, representation of daily life in the local press of Adana during the years of Democratic Party rule will be assessed. Within this frame, having six of the local newspapers in focus, daily life, as well as male and female identities will be examined through different localities and İncirlik military base, tracing the news, advertisements and columns in these papers.

Keywords: Adana, everyday life, free time

Giriş

Bu çalışmanın amacı, Demokrat Partili (DP) yıllarda (1950 – 1960) Adana'da gündelik yaşamı bazı konular üzerinden incelemektir. Çalışmaya konu olarak özellikle bu dönemin seçilme nedeni, 1950 yılının Türkiye için bir dönüm noktası sayılmasındandır. 1946 yılında çok partili hayata geçişin "nihayet" sağlanması ve 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi Türkiye'de yeni bir dönüşüm süreci başlatmıştır.

II. Dünya savaşı sonrası CHP ile başlayıp DP iktidarıyla tavan yapan Amerikanlaşma, sanayileşme ve dolayısıyla kapitalistleşme süreci Türkiye'yi siyasi, ekonomik ve sosyal yönden etkilemiş bu doğrultuda gündelik yaşamın pratikleri de dönüşmeye başlamıştır.

Çalışmada Adana'nın seçilme nedeni, ülkede bu dönüşümün yoğunluklu olarak gerçekleştiği bir şehir olmasındandır. DP'nin tarım ve sanayi politikaları Adana'yı bölgede cazip hale getirmiş,

Çukurova'nın bereketli toprakları, iklim koşulları ve coğrafi konumu bu bölgeye yönelik iç göçü başlatmıştır. Bu göçlerin gündelik yaşama doğrudan etkileri söz konusudur. Bununla birlikte ele alınan dönemde Türkiye'de başlayan "Amerikanlaşma", "Hollywood etkileri", "magazinelleşme", "kültürel kapitalizm" gibi 'akımların' Adana'ya İncirlik Hava Üssü kapısından girmesi, şehirde moda, eğlence hayatı, tüketim ve boş zaman değerlendirme alışkanlıklarını etkilemiş, bu yönüyle Adana'daki gündelik hayata farklılıklar kazandırmıştır.

Çalışmada gündelik hayat, Adana'da yayın yapan altı yerel gazetenin (Yeni Adana, Demokrat, Türk Sözü, Bugün, Hür Fikir ve Köylü Sesi) 1950-1960 yılları arasındaki sayılarının taranması sonucunda öne çıkan olay, olgu ve tartışmalar üzerinden ele alınmaktadır. Buna göre çalışmanın birinci kısmında gündelik hayata ilişkin teorik bir çerçeve çizilecektir. İkinci kısımda, 1950-1960 yılları arasında Adana'da gündelik hayatın "kadın" ve "erkek" cinsiyet kimlikleri üzerinden görünümü yansıtılacaktır. Bu noktada, Batı dışı toplumlarda yaşanan modernleşme pratiklerinin Adana'da "Kemalizm" ve "Amerikanlaşmak" salınımı içinde nasıl yaşandığı örnek olaylarla tespit edilmeye çalışılacaktır. Modernleşme sürecinde kamusal alan kadınlara açılmış olsa da kamu alanı esas itibarıyla erkeklere aittir. Dolayısıyla ilgili dönemde Adana'da erkeklerin gündelik hayatlarına ilişkin örnekler "Gündelik Yaşamda Kadın ve Erkeğin Görünümleri" başlıklı ikinci bölümde ve "Gündelik Hayat ve Mekânın Yeniden Düzenlenmesi" başlığını taşıyan üçüncü bölümde ele alınan mekânsallıklar içinde değerlendirilecektir. Dördüncü ve son bölümde ise 1954'te açılan İncirlik Üssü'nün Adana'nın gündelik hayatında yarattığı değişim üzerinde durulacaktır.

Gündelik Hayatın Teorisi

Basın, sosyal bilimlerin her alanı için kıymetli malzemeler sunmaktadır. Özellikle söz konusu tarih disiplini olduğunda basın arşivinden yararlanmak kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Elbette, her günün tarihini yazdığını söylemek abartılı olsa da basın; geçen zamana ilişkin göz ardı edilemeyecek zenginlikte belge ve veri içermektedir. Bir dönemde yaşayan insanların neyi önemsedikleri, neleri tartıştıkları, hangi olguları göz ardı edip hangilerini sahiplendikleri basın aracılığıyla irdelenebilir. Toplamların üzüntü, sevinç ve öfkeleri gazetelerden çıkartılabilir (Cantek, 2005:1). Ancak burada tarih yazımında zaman zaman

düşülen hataya düşülmemeli; arşivdeki her belge "hakikat" olarak alınmamalıdır. Örneğin yararlanılan gazetenin, politik tutumu, kurduğu maddi ilişkiler, ilgili dönemin kendine özgü koşulları olayları değerlendirme biçimini etkileyebilecektir.

Klasik tarih yazımında, basına dair yapılan çalışmalarda, özellikle siyasi haberler çalışma konusu edilirken, gündelik yaşama dair kısımlar "önemsiz" sayılmış ve bu haberler genellikle konu dışı bırakılmıştır. Önemsiz sayılan bölümlerin çoğunu "gündelik yaşam"ın ayrıntıları oluşturmuştur. Oysa gündelik yaşamın kendisi, yani siyaset dışı sayılan yaşam tam da siyasetle ilişkili ve iç içedir. Gündelik yaşam, toplumu oluşturduğu düşünülen temel değerlerin yaygınlık ve meşruluk kazandırılmaya çalışıldığı alandır. Söz konusu değerlerin farklı sınıf ve konumlardaki insanlar tarafından paylaşılması ya da reddedilmesi nedeniyle bir mücadele alanıdır da. Bir başka deyişle ideolojinin alenileştiği bir alandır gündelik yaşam (Cantek, 2005:1).

Gündelik hayatın önemli kuramcılarında Henry Lefebvre, tarihi olayları incelerken gündelik yaşamın es geçilmesinden rahatsızlık duyar. Çünkü tarihin kaynağını bizzat gündelik hayattan aldığını söyler. "Bedenimizde ve ruhumuzda olup bitenden çok atomlarda ya da yıldızlarda olanları biliyoruz" ifadesinde, tarihi, dünyayı yahut evreni anlamının bireyin kendisine ve içinde yaşadığı gündelik hayata bakmasıyla mümkün olabileceğini söyleyerek gündelik hayatın araştırılmasının önemini vurgulamıştır. Ona göre; "Bir günün hikâyesi dünyanın hikâyesini ve toplumun hikâyesini kapsar" (Lefebvre, 2013: 12). İnsanların kullandıkları nesnelere, yedikleri ve giydiklerini onların kim oldukları ve nasıl yaşadıkları hususunda birer bilgi malzemesi olmalarından ötürü araştırılmaya değer bulan Lefebvre, "olayların tarihlerini saptamakla yetinmeyen tarihçi için", bu malzemelerin gruplara, toplumsal sınıflara, ülkelere, dönemlere göre kullanılmasının önemi üzerinde durmuştur (Lefebvre, 2013:41).

Gündelik hayatın yalnızca üretim toplumlarında görüldüğü dolayısıyla bu kavramın moderniteden ayrılamayacağını savunan Lefebvre'ye göre; gündelik yaşam modernitenin sonucudur ve ikisi birbirinin üzerine örtük bir şekilde şekillendirip yapılandırır. Bu şekillendirme ve yönlendirmede medyaya önem atfeder; "sizin neye inanmanız ve nasıl olmanız gerektiğini size göstermeye yardımcı olan propagandalara, tumturaklı sözlere ve açıklamalara bağlayarak birçok seraba kapılırsınız. Şu halde eğer televizyonda, radyoda, sinemada,

basında göstergelerden oluşan bulutların üzerinizden geçmesine izin verir ve sizi yönlendiren yorumları benimserseniz, var olan durumun edilgen bir kurbanı oluyorsunuz demektir” (Lefebvre, 2013:36). Bu durumda kurban olmamak için gündeliklik ile modernlik ayrımını uygulayabilmek, içinde bulunulan kuşatmayı fark etmek ondan sıyrılmak için yeterli olacaktır ki, Lefebvre de bunu savunur.

Modernizmin ortaya çıkardığı “gündeliklik”, “boş zaman” kavramını da beraberinde getirmiştir. Oysa modernizm öncesi toplumlarda, çalışma yaşamı ile boş zaman arasında keskin bir ayrım yoktu. Çalışma aile ve topluluklar içinde yapılırdı, ayrıca renkli ve şenlikli ritüellerle birleştirilmişti. Ancak modernite çalışma ile boş zaman arasına keskin bir duvar ördü. Önce çalışmayı yüceltip boş zamanı küçümsedi. Daha sonra ise boş zamanı yönetip iktisadi bir gelir kaynağına çevirdi. Eğlence yerlerinin, turizm sektörünün, spor salonlarının varlığı buna örnektir (Argın, 1992: 33). Lafargue (2011), kapitalizmin çalışmayı öncelleyen zihniyetini şu sözleriyle eleştirmiştir: “Çalışın, çalışın, proleterler, toplumsal serveti büyütmek ve bireysel sefaletinizi arttırmak için çalışın; çalışın ki, daha da yoksullaşarak, çalışmak ve sefil düşmek için daha fazla gerekçeniz olsun. Kapitalist üretimin insanın gözünün yaşına bakmayan yasası budur.” Dolayısıyla Lefebvre’nin dediği üzere; “Gündelik kelimesi, bir programlama nesnesidir, ve işleyişi piyasa tarafından, eş değerlilikler sistemi tarafından pazarlama ve reklâmcılık tarafından dayatılır” (Lefebvre-Regulier, 2005: 80).

Gündelik yaşamın bir diğer kuramcısı, Michel De Certeau, sıradan insanların alışveriş etmek, mahallede yürümek, ev eşyalarını düzenlemek ya da televizyon seyretmek gibi gündelik pratiklerini çözümlenmiştir. Tüketimi bir üretim biçimi olarak tanımlayan Certeau, bireylerin dükkânlarda sergilenen kitlesel-olarak-üretilmiş nesnelere arasında yaptıkları seçmelerin ve okudukları ya da televizyonda seyrettikleri şeyleri özgürce yorumlamalarının üzerinde durmuştur (Burke, 2008: 111).

De Certeau, gündelik yaşamın sıradan insanların taktik ve stratejileriyle örülüp olduğunu, bu taktikler yoluyla sıradan insanın iktidarı, yöneteni, güçlüyü ihlaller ve kaçamaklar yoluyla alt ettiğini söyler; “‘zayıf olanın’, ‘güçlü olana’ (erk sahipleri, hastalık, şiddet ya da bir düzenin uyguladığı şiddet vb.) karşı başarıları, dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı, avcılara özel hileler, tuzaklar, el çabukluğu...hepsi taktiktir” (Certeau, 2009: 55). Bu taktiklerden

birine De Certeau, La perreque (peruk) adını vermiştir. Buna göre sıradan insanlar otorite karşısında dikkati başka yöne çekerek davranmaktadır. Patronun karşısında çalışıyor gibi davranan sekreterin aşk mektubu yazması ya da işçinin malzeme çalmasını ve kendisi için bir şeyler üretmesini buna örnek olarak verir. De Certeau, bunu bir tür ‘nefsi müdafaa’ olarak açıklar, her geçen gün daha disipline edilen, kuralları ve kontrol etme yöntemlerini sürekli geliştiren modern toplumlarda bu tür nefsi müdafaaaların birtür isyan olduğunu savunur (Cantek, 2005: 8).

Bu durumda Lefebvre’den farklı olarak De Certeau, sıradan insanın, modernizm, iktidar ve onun getirdiklerine dair kuşatılmışlığını kendi taktikleriyle aştığını ve deldiğini düşünür. Bunu yapması için de bir farkındalığı olması gerekmez.

Gündelik Yaşamda Kadın ve Erkeğin Görünümleri

Tanzimatla başlayan Türkiye toplumunun modernleşme sürecinde, Jön Türkler birden fazla kadınla evlenmeyi yasaklamak, fes yerine şapka, eğitim ve yargı sistemlerinin tümünden laikleştirilmesi, dil reformu vs. gibi konular üzerinde tartışmalar yürütmüş; Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında İttihat ve Terakki Hükümeti hukuksal düzenin laikleşmesi ve kadın hakları alanlarında bu fikirlerden bazılarını hayata sokmuştur (Kazancıgil, 2000: 148). Kemalist modernleşme ise kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik hayata dahil olmalarına ilişkin köklü düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu değişiklikler sadece biçimsel özgürlükten (oy hakkı) oluşmamakta, ayrıca meslek sahibi kadınları; kadın pilotlar, opera sanatçıları ve güzellik kraliçeleri gibi yeni ve hayli farklı örneklerin etkin biçimde özendirilmesini de içermektedir (Zürcher, 1999: 273). Tunçay’a göre, (2005: 155-156) giyim kuşam devrimleriyle ilgili olarak yapılabilecek iki önemli gözlem vardır. Birincisi, kadınların giyimi hakkında, -hiç kuşkusuz, büyük tepkiler yaratmamak amacıyla- peçe ve çarşafın yasaklanması gibi herhangi resmi bir karar alınmaması, ikincisi de yasa yapılmadan önce bir hava yaratmak, hiç değilse aydınların giyim alışkanlıklarında fiili değişiklikler meydana getirmek çabalarına girişilmesidir. Böylece modernleşmenin taşıyıcı unsuru olan aydınlar gündelik hayat pratiklerinin değişmesi bakımından bir rol model olacaklardır.

Modernleşme ile birlikte toplumsal yaşamda kadına yüklenen misyon, gündelik hayatın içinde

kadınların kapladığı alanı genişletmiştir. Ev işleri, çocuk bakımı, alışveriş, “güzel olma zorunluluğu” gibi kadına yüklenen görevlerle aynı zamanda kadın birer tüketim nesnesi haline gelmekte dolayısıyla piyasa ekonomisi içerisindeki metalar dünyasında kendilerine birer karşılık bulmaktadırlar. “Gündelik hayatın ağırlığı kadınların üzerindedir” diyen Lefebvre, kadınların gündeliklik içinde hem özne hem de gündelikliğin kurbanı oldukları için nesne ve ikame (güzellik, dişilik, moda) olduklarını söyler (Lefebvre, 2013: 87). Gündeliklik içinde reklâmlarda bedeni ve gülen yüzüyle nesneleştirilen, kadın, kendisine özel hazırlanan sayfalarda modadan alışverişe, güzellikten ev işlerine kadar hem tüketici hem de meta konumuyla yer almıştır. Dönemin gazetelerinin kadın ve moda köşelerine bir hayli yer ayırdıkları görülmektedir. Örneğin Demokrat gazetesinde kadınlara verilen güzellik tavsiyelerinde modernizmin kadın bedeni üzerindeki şablonlaştırıcı tahakkümünün izlerini bulmak mümkün, sürekli gülümsemek gerektiği, kadının zayıf olması gerektiği gibi... (Demokrat, 30.03.1956)

Modernleşme Batı toplumlarının kendi iç dinamikleriyle son dört yüzyılda yaşadıkları bir süreç iken Türkiye gibi “Batı dışı toplumlarda” bu süreç çok daha kısa sürede ve dış dinamiklerin etkisiyle gerçekleşmiştir (Köker, 2007). Bu süreçte referans noktası Batı olduğu için hayat tarzının da Batılı hayat tarzına göre düzenlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla dönemin gazetelerinde okuyucuya Avrupa modasına ilişkin bilgiler verilmekte (Yeni Adana, 03.09.1956), kadınların moda için uygun olarak gündüzleri ve geceleri hangi kıyafetleri giyecekleri üzerinde durulmaktadır. “Sabahları giymek için beyaz çizgili gri kumaştan bir döpiyes etekte bir pli vardır... Gece kokteyle giymek için parlak gri kumaştan şık bir tayyör” (Yeni Adana, 08.09.1956).

Kadın bedeninin şekillendirilmesi ve güzelliğin yükseltilmesi, Avrupa ve Amerika ülkelerinden yıldızların referans alınmasıyla, egzersizlerin ve diyet programlarının yerleşmesini beraberinde getirmiştir. Bir güzellik yarışmasıyla artist olduğu vurgulanan Jane Arliss’in önerileriyle, genç kızların güzel bir vücuda sahip olabilmeleri için fiziki çalışmalara kendilerini alıştırmaları önerilmiştir. Okuyuculara zayıflamak, göbek bağlamak veya göbek eritmek konusunda yaptıkları yanlışlar hatırlatılarak bu konularda tavsiyelerde bulunulmuştur. (Yeni Adana, 29.10.1956). Burada referansın güzellik yarışmasını kazanmış bir

artistten alınmış olması, egzersizlerin sağlıklı yaşama kavuşmaktan ziyade güzellik ve estetik için öğütlendiğini göstermektedir.

Kadın bedenine ilişkin dönemin modasına uygun olarak “standartlar” belirleme konusunda başka bir örneği Yeni Adana Gazetesi’nde (23.01.1957) “Geceleri Nasıl Giyinmelisiniz” başlığıyla yayınlanan yazıda görüyoruz: “Bu sene gece elbiselerinde daha fazla saten kullanılmaktadır. Biçimlere gelince göğüsler ve sırtlar oldukça açıktır. Göğüsleri basık gösterecek biçimlere daha fazla iltifat edilmektedir. Bu arada bütün vücut hatlarını ortaya koyacak dar ve uzun tuvaletler de görülüyorsa da bunları giymek için çok muntazam bir vücuda sahip olmak lazım geldiğinden pek tavsiye edilmez.” Bu ifadeler kadının yalnızca nasıl giyinmesi gerektiğini değil, bir güzellik nesnesi olduğunu ve mümkünse olması gerektiğini yansıtır. Karaktere göre giyim konusunda bilgi veren bir yazıda, nezih ve utangaç kadınlara; “kozunuz olan kadın kadıncık halinizi tebarüz ettirmek için bol etek, dar bel ve küçük yüksek yakalı elbiseler yaptırın” (Yeni Adana, 21.04.60) şeklinde önerilerde bulunulmuştur. Bu öneride, kadınlığın araçsallaştırılması ve kadın bedeninin bir meta olarak görülmesindeki alçaltıcı dil kendini göstermektedir.

Kadının vazifesi günün modasına uygun olarak güzel görünmek olabilir, ancak “asli vazifesi” ev işlerinde maharet göstermesidir. Dönemin yerel basınında ev işlerinin kadına asli vazifesi olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Süpürge tekniği başlığı altında evin nasıl süpürülürse zamandan tasarruf edileceği ve daha pratik olacağı anlatılırken, “her ev kadını süpürmenin gelişigüzel yapılmayacağını bilir” alt başlığı bu zihniyeti açık etmektedir (Demokrat, 18.12.1955). Kadın, ev işlerinde zamandan tasarruf ederek ne yapacaktır? Kapitalizmin çalışma zamanını “dolu zaman”, çalışma dışındaki zamanı “boş zaman” olarak telakki etmesindeki mantıkta olduğu gibi “kazanılan zaman” yine çalışmak için yani ev işlerini yapmak için harcanacaktır.

Bir sabun reklâmında ise “Sayın Bayanlara” başlığıyla; “Sizleri yormamak ve sabahtan akşama kadar evlerinizin ve çocuklarınızın her işini ihmal ederek çamaşır leğeninin başında saatlerce yorulmaktan ve kilolarla sabun sarfetmekten kurtaran fennin son icat ettiği kokulu Erdoğan sabun suyunu kullanmanızı tavsiye ederim” (Köylü Sesi, 09.04.1954) ifadeleri yer almaktadır. Burada da “zaman” kazanmaya yönelik vurgu dikkat

çekmekte, kazanılan zamanın ihmal edilen çocuklar için kullanılabilmesi vurgulanmaktadır.

Modernleşme sürecinde kadınlar sosyal hayatın çeşitli alanlarında kendilerine yer bulmaya başlamıştır. Fakat kadının okur-yazar olması iş hayatında ve politik hayatta aktifleşmesi, ona yüklenen görev tanımını değiştirmedeği gibi "ahlâki" normları da değiştirmemiştir. Demokrat Parti- CHP çekişmesinin "kadınların namusu" üzerinden yürütüldüğünü dönemin gazetelerinde görmekteyiz. Selahattin Cankaya imzasıyla Demokrat Partiye yakınlığı ile bilinen Demokrat gazetesinde yayınlanan "Kadın Hakları" (13.03.1954) başlıklı yazıda, "Türkiye'de ihdas edilen ekme karneleri ile hatta günlük istihkak karşılığı olarak yüzlerce kadının namusu kirlenmişken; yıllarca ihmal edilen asker ailelerinin fakru zaruretten namusları payumal olurken..." ifadeleri yer almakta, başka bir deyişle CHP'nin politikaları yüzünden kadınların namuslarının kirlendiği iddia edilmektedir. Demek ki, gündelik hayat içerisinde kadının görünür olması kadına ilişkin geleneksel bakış açısının sona erdiği anlamına gelmemektedir. Modernleşme içerisinde politik alanda karşılığını bulan "muhafazakârlık" tam da bu noktada kadını geleneksel rolü içerisinde "annelik" vazifesiyle kutsallaştırmaktadır. Demokrat Parti'nin Kadın Kolları'nın açılışında yapılan konuşmada da bu vurgu ziyadesiyle bulunmaktadır: "600 senelik Türk imparatorluğu, bütün dünyaya hükmeden saffet ve haşmete kadınlarının hamaset ve fedakarlığı ile ulaşmıştır. İstiklal savaşını kazanan, Kore kahramanlarını yetiştiren bir milletin anaları olarak ne kadar övünsek hakkımızdır" (Demokrat, 21.03.1954).

Kadın bir taraftan cemiyet hayatına dahil olurken bir taraftan da kadınların iffetini kaybedeceğinden endişe duyulmuştur. Bugün gazetesinde Ruhi Tek imzasıyla yayınlanan "Adana Eğleniyor: Barlar" (30.07.1954) başlıklı yazıda barlarda çalışan kadınlar için "saadeti yıkan bir mikrop" ifadeleri kullanılmıştır. Görüldüğü üzere bu dönemde de kadın hem bedenleriyle hem de davranışlarıyla erkeklerin denetiminde ve kontrolünde olmayı sürdürmüştür.

Batı dışı toplumlarda modernleşme iktisadi alanda hızlı sanayileşmek için devlet desteğine ihtiyaç duymak, siyasal alanda "sınıfsızlık" söylemini dolaşıma sokmak, kültürel alanda ise "yozlaşmış" Batılı değerler yerine, "halk"ın saf, eşitlikçi kültür özelliklerine bağlanmak şeklinde tezahür etmektedir (Köker, 2007: 118). Kısaca Tanzimat'tan bu yana devam eden Batı'nın tekniğini alalım ama ahlâkını almayalım düşüncesini dillendirenler

kültür alanında yaşanan değişime her zaman şüpheyle yaklaşmıştır. Dönemin yerel basınında Avrupa ve özellikle Amerika'nın kâh modası, kâh medeniyeti hususunda sıkça alıntılar yapılarak, Türkiye ile kıyaslanırken bu ülkeleri yücelten dil, söz konusu geleneksel ve "ahlâki" kalıplar olduğunda yön değiştirmiştir. Colette adlı bir Fransız dansçının Ankara'daki gösterisiyle ülkeye yayılan, Adana'da ise ilk olarak Kristal Palasta görülen striptiz dansı, emniyet mensuplarını harekete geçirmiş, sonunda bu dansı "sanattan uzak, müstehcen ve ahlâka mugayir" bularak yasaklamışlardır (Yeni Adana, 19.12.1956).

Kemalist modernleşme pratiği içerisinde inkılapçılık ilkesi "halk için halka rağmen" ve "yukarıdan aşağıya inkılapçılık" sloganlarıyla muasır medeniyetler seviyesine varmak için halkı eğitmek düşüncesine yaslanmaktadır (Köker, 2007: 137-176). Bu ilkenin hayata geçmesi için "tek bir yürek gibi çarpan ulus" olmakta bazı direnişler gösteren, sakalını, bıyığını kesmeyen, geleneksel kıyafetini bir çırpıda sıyırıp atmayan, kullandığı dili, yazdığı yazıyı hemen değiştirmeyen cemaatlere, yeni kuralların ne pahasına olursa olsun benimsetilmesi bu anlayışın icaplarından biridir. (İnsel, 1990: 24).

Bu dönemde yerel basında Adana halkının kılık kıyafetini konu alan birçok yazıyla karşılaşmaktayız. Bu yazılarda genellikle Adana insanının gündelik yaşamda kullandığı kıyafetlerin eleştirildiğine ve bu kıyafetlerin Batı medeniyetini temsil etmediği görüşünün yaygın olduğuna tanıklık etmekteyiz. Örneğin şehirde "hâlâ" şalvar giyiliyor olması, Şapka Kanunu'na muhalefet olarak görülürken bu "kıyafet laubaliliğini" daha çok Arapların yaptığı belirtilmektedir. Ve ardından bugün de benzerlerini gördüğümüz duygu hali ortaya çıkar: "hadi bizi bırak Amerikalılar'a ayıp oluyor!" "Daha kötü olan taraf, Adana'da misafir bulunan Amerikalıların, bizden olmayan bu fesli, sarıklı, agelli, meşlahlı, entarili, beyaz donlu, siyah donlu insanların fotoğraflarını çekerek Amerika'ya göndermeleridir" (Yeni Adana, 20.08.1951).

Bir çiftçi ve işçi muhiti olan Çukurova'da erkekler geleneksel olarak şalvar giymektedir. Dolayısıyla kılık kıyafet konusundaki düzenlemeler bu coğrafyada hemen karşılık bulmamıştır. Türk Sözü gazetesinde (11.07.1957) yayınlanan bir haberden kılık kıyafet konusuna sadece kamu görevlilerinin değil esnafın yani halkın da tepki gösterdiğini görmekteyiz. Bu habere göre sinemaya gitmek isteyen bir köylüye, üzerinde şalvar olduğu için sinema bileti verilmemiş ve içeriye girmesinin yasak olduğu söylenmiştir.

Erkeklerin şehirde dolaşırken şalvar giymeleri "Atatürk inkılaplarının ruh ve manasını açıkça ihlal eden hadiseler"den biri olarak görülmüş ve bu yasağın yeniden uygulanması için yetkililere seslenen yazılar yazılmıştır. Kemal Göksel "Şalvar Yasağı" başlıklı yazısında; "...karadon ve şalvar yasağının bundan böyle müsamahasız şekilde tatbik edileceğine ve inkılap kanunlarını pervasızca çiğneyenlerin ceza tertibi dışında bırakılmayacağına muhakkak nazarı ile bakabiliriz" (Bugün, 06.01.1952) ifadelerini kullanmaktadır. Nitekim Emniyet Müdürlüğü'nün zaman zamankaradon giyenlerle mücadele ettiğini hatta para cezaları kestiğini bununla da yetinmeyip civar illerin emniyet müdürlükleriyle görüşüp bu yasağı tatbik etmek için çağrılarda bulunduğunu yine dönemin gazetelerinden öğreniyoruz. (21.02.1952).

Gündelik Hayat ve Mekânın Yeniden Düzenlenmesi

Tiyatro

Modernleşme sürecinde zaman ve mekân yeniden işlev kazanmıştır. Zaman, çalışma zamanı olarak ele alınıp ondan arta kalan vakitler "boş zaman" kavramının içerisine sıkıştırılırken mekân ise hem üretim hem de gündelik hayat bakımından yeniden düzenlenmiştir (Harvey, 1992). Dolayısıyla saray kamusalından burjuva kamusalına geçişte cemiyet hayatının aktığı mekânlar hem değişmiş hem de bambaşka bir anlam kazanmıştır (Habermas, 1991).

Adana'da bir şehir tiyatrosu kurulması fikri ilk gündeme geldiğinde bu olay; "muayyen bir medeniyet ve fikir olgunluğuna erişmiş cemiyetlerin başta gelen ihtiyaçlarından birisi de estetik zevklerdir" (Göksel, Bugün, 12.03.1952) yorumuyla karşılanmış, tiyatro şehre medeni bir boyut kazandıracağı için hevesle desteklenmiştir.

Şehir tiyatrosunun kurulması medeniyete dair atılmış önemli bir adım olarak telakki edilmiş adeta Kemalist devrimin bir devamı olarak müjdelenmiştir. "Atatürk'ün yüksek direktifi ile Türk Tiyatrosunun ileri seviyede vücut bulması, milletimiz için en büyük hizmetlerden biri halinde karşılanmıştır. Tiyatrosuz memleket geri kalmış demektir. Tiyatrosuz milletlerin medeni alem içinde saf tutması mümkün değildir" (Ayhan, Yeni Adana, 14.02.1957). Elbette Şehir Tiyatrosu'nun bir anda yeterli ilgiyi görmesini beklememek gerekir. Nitekim Yeni Adana gazetesi yazarı Hakkı

Gülman,(17.03.1959)Şehir Tiyatrosu'nun yeterince ilgi görmemesini, " kahvehaneler dolup taşarken bir öğretim müessesesi olan Şehir Tiyatrosu ise, ilgisizliğin kör bıçağı ile tehdit edilmekte, yaşama çabasının son basamaklarına gelmiş bulunmaktadır" ifadeleriyle dile getirmekte, toplumun bilincinde bu husustaki "noksanlığı" vurgulamaktadır. Gazetenin ertesi günkü sayısında yine aynı konuya yer verilmekte, cumartesi ve pazar günleri dahi salonun büyük bir kısmının boş kalmasının sanatkârların şevkini kırdığı gibi sanatseverleri de üzdüğü bu nedenle, ilgisizliğin önüne geçilmesi için Şehir Tiyatrosu'nun bir an önce önlem alması gerektiği belirtilmiştir (Yeni Adana, 18.03.1959).

Tiyatroya karşı varolan ilgisizliğin nedeni olarak; şehirdeki tiyatro seyircisinin yeni olması ve bazı oyunları anlayamaması, kimi seyircilerin ünlü oyuncu olmayınca oyun izlemek istememesi ve bazı aydınların oyunları görmeden eleştiri yapmasından kaynaklandığı düşünülmüştür (Uçarol, Yeni Adana,19.03.1959). Nitekim oyunları izleyen bazı çevrelerin ve Belediye'nin de görüşleri dikkate alınarak, taşralı seyirciye uygun daha hafif oyunlardan oluşturulan bir repertuar istenmiştir. Tekerek, 1958-59 sezonundan 1964-65 sezonuna kadar merak ve heyecan ögesinin ağır bastığı, bazen de polisiye ve melodramlardan oluşan bir oyun politikasının olduğunu, bu politikanın tiyatronun kökleşmesinden çok kısa vadede gişe amaçladığını bu nedenle de ülkenin ve Adana'nın gündemini yakalayamadığını söyler. Bu oyunlar başlangıçta ilgi uyandırmış olsa da, bir göç kentinde, nüfusunun % 80'i gecekondularda yaşayan Adana'nın sosyal gerçeğiyle örtüşmediğinden zamanlaoyunlarailgi azalmıştır (Tekerek, 1997: 179). Bu ilgi azlığına rağmen 1958 yılından 65 yılına dek, belediye desteğinde varlığını sürdüren Adana Belediyesi Şehir Tiyatrosu, çeşitli dernek, meslek örgütü ve sendikalar aracılığıyla getirtilen turne toplulukları Adana halkının eğlence dünyasını ve sosyal yaşamını aktif tutmuştur (Tekerek, 2012:317).

Sinema

Adana'da dar gelirli halkın, eğlence ve boş zamanı değerlendirme adına 50'li yıllarda yapabileceği çok fazla etkinlik yoktu. Ancak sinema tek başına bu boşluğu doldurabilecek kadar aktif ve güçlüydü. Daha ekonomik olduğu için bilhassa tercih edilen ve iklimin getirdiği uzun yaz gecelerinin biricik eğlencesi yazlık sinemalardı.

Adana sinema hayatının önemi ve niteliği bakımından, Ali Özgentürk'ün ifadeleri önemli bir göstergedir:

Eski İstanbullu hayatının içerisinde yazları sinemaya gitmek yoktu. Ama Adana'da yapılabilecek tek şey yazlık sinemalarda film seyretmekti. Film dağıtım şirketleri Adana'ya kopya yetiştiremezdi. Yılda yapılan 300-400 filmin tamamı Adana'da gösterilirdi... Sadece Yeşilçam filmleri değil, Türkiye'ye gelen çoğu filmi yazlık sinemalarda seyrederdik. Potemkin Zırhlısını ilk kez Adana'da yazlık sinemada seyrettiğimi söylersem, ne demek istediğim anlaşılır sanırım (Özgentürk, 2012: 31).

Yazlık sinemaların Mayıs ayında açılması sinemasever halk sevinmeye başlamıştır zira sinemaların sayısı artınca fiyatlar düşecektir (Yeni Adana, 15.05.1959). Hür Fikir gazetesinde de (25.11.1955) sinema bileti fiyatlarının makul seviyelerde olduğu dile getirilmektedir: "Adana'nın eğlence yerlerinin azlığı malum. Bilhassa orta gelirli vatandaşların yegane eğlence yerleri sinemalardır. Bugün için altmış kuruşa üç saat müddetle film seyretmek, hiç de pahalı bir eğlence olmasa gerek."

Bu dönemde halkın sinemaya ilgisi öylesine yoğun olmuştur ki kimi zaman biletlerin karaborsaya düştüğü görülmüştür. Fakat bu durum bazı kişilerin sinemadan memnun olduğu anlamına gelmez. Köylü Sesi gazetesi yazarı Erol Aykaş, "Sinemalar" (12.05.1954) başlıklı yazısında sinemaların rahatsızlığından ve halkın kurallara uymamasından dem vurur: "bari rahat bir yer olsa insan verdiği paraya acımaz. Ama bakıyorsunuz ki sinemanın ön kısımlarından bir köşesi size düşüyor. İnsanların yüzleri uzuyor, gözleriniz bozuluyor, rahatınız kaçıyor. Bir de bu kalabalık içerisinde önünüzde oturanın gizli gizli sigara tütürdüğünü düşününüz. Fakat böylelerine müdahale etmeye gelmez. Perde yanlarında istediğiniz kadar 'sigara içilmez' ibaresi yazsın aldırılmaz o." Burada De Certeau'nun sıradan insanların silahı olarak gördüğü direniş potansiyeli anlam kazanmaktadır. Sıradan insanlar, disiplin ya da disipline etme çabaları karşısında sürekli ihlaller, kaçamaklar yapmakta, fırsatını bulduğu an kuralları kendine göre değiştirmekte, bozmaktadır.

Eğlence Mekânları

Boş zaman kapitalizmle gelen ve onun tarafından belirlenip yine onun tarafından değerlendirilen bir kavramdır. Zamanı metalaştıran kapitalizm, başlangıçta çalışmayı yüceltip boş zamanı küçümserken, artık her şeyden önce kendi

ekonomik çıkarları nedeniyle herkes için daha fazla boş zaman istemek noktasındadır –yeter ki bu boş zaman kültür endüstrisi içerisinde tüketim yapılarak değerlendirilsin- ancak yine aynı nedenlerle bu zamanı "boş" bırakmaya da niyeti değildir. Bu sistemin en önemli hedeflerinden biri, "ister toplumsal mücadeleler ister doğrudan teknolojik ilerlemeler yoluyla yaratılmış olsun, her türlü boş zamanı fethetmektir" (Argın, 1992; 36). Lefebvre'nin ifadesiyle; "Boş zaman artık şenlik veya emeğin ödülü değildir, kendisi için ifa edilen özgür bir faaliyet de değildir. Genelleştirilmiş gösteridir: Televizyondur, sinemadır, turizmdir" (Lefebvre, 2013: 66).

Modernleşme ile birlikte çalışma ile boş zaman birbirinden net bir şekilde ayrılınca boş zamanın, eğlencenin dahi çalışmak, enerji toplamak için gereken bir zaman dilimi olduğu fikri yerleşmiştir. Nitekim Ruhi Tek'in Bugün gazetesinde yer alan "Adana Eğleniyor; Sinemalarda" başlıklı yazısında, boş zaman etkinlikleri bir nevi çalışma hayatına hazırlanmak için deşarj olmak şeklinde yorumlanmıştır. Eğlenmek, adeta çalışan insanın daha iyi çalışması için kazandığı bir hakktır. "Çalışmak kadar eğlenmek de lazımdır. Çalışan insanın sınırları gergindir. Onun için istirahat, onun için eğlenmeye ihtiyacı vardır. Yorgunluğunu gidermek, sarf edilen enerjiyi toplayabilmek için eğlenmesi, işine yeni bir kuvvet ile başlayabilmesi için eğlenmesi lazımdır."

Adana'da ekonomik yaşamın canlanması eğlence yaşamını da canlandırmıştır. Adana "sinemaları, lokantaları, otelleri, gazinoları, barları ile zengin paytoncuların yolda pazarlık kestiği özel aşk evleriyle bekar erkek hayatının hayli renklendiği bir yer olup çıkmıştır" (Tanju, 1985: 161). Menderesli yılların meşhur devalüasyonu sonucu zenginleşen toprak sahipleri, ağalar ve çocukları paralarını harcayacak yer bulamayınca barlar ve pavyonlar dolup taşmaya başlamıştır. Bunun üzerine Adana'da bar sayısı da artmış ve eğlence anlayışı öyle bir noktaya gelmiştir ki bol bulunan içkiler sulamak üzere okaliptüs ağaçlarına dökülmüş, İstanbul'dan çalıştırılmak üzere kadınlar getirilmiştir (Canka, 2011: 170). Ancak bu eğlence anlayışı Adana sakinleri ve basındaki yazarlar tarafından eleştirilmiş, yeni ortaya çıkan eğlence yerleri şehrin asayiş ve güvenliğini tehdit eden mekânlar bütünü olarak görülmüştür. Bu mekânların basındaki aksi; kavgalar ve cinayetler, sarhoş naraları ve fuhuş olayları şeklinde olmuştur.

Bugün gazetesinde (14.10.1953) Umum Müdürlüğü'nün yayımlanan bir raporundan

alıntıyla eğlence yerlerinin ahlâki çöküntü yaratacağı gibi bu gibi yerlerde harcanan paranın milli servet kaybı olduğu vurgulanmıştır:

Seyhan ilindeki bilhassa Adana şehrindeki büyük iktisadi kalkınmanın vermiş olduğu refahla aşağı bir zevk ve eğlence ruhunun isteğini yıkmak, ahlâk ve estetik bakımından yükseltmek için çareler aranması lazımdır. Çok kazanan Adanalılar İstanbul'dan ve başka yerlerden getirilmiş alelaide kadınlara (bar) tabir edilen yerlerde bir gecede binler, on binler, hatta yüzbinlerce lira harcayarak memleket servetini yok etmektedirler. Bu aynı zamanda aile müessesesinin sarsılmasına ve ahlâki zaafın çoğalmasına da vasıta olmaktadır.

Barlarda yaşanan olayların şehir halkının yaşamının içine kadar sirayet ettiğini anlıyoruz ki halk bu konuda sürekli olarak şikâyetlerde bulunmuştur. Bu şikâyetlerin nedeni ise barların sokak ortasında, mahalle arasında olmasındandır. Örneğin bu konuda Türk Sözü gazetesinde (11.09.1957) barların sosyal bir ihtiyaçtan sayılmayıp aksine, içki içilen, dost tutulan hatta kadın dövülen yerler olduğu için sert tedbirler alınması ve bu tedbirlere halkın da destek olması istenmiştir.

Bu dönemde barlara girişte yaş sınırı 21 olmasına rağmen, kimlikten ziyade bıyık esas alındığı için yaş küçük olanlar da bıyık bırakmaya başlamıştır. Hal böyle olunca bir takım mizahi durumlar ortaya çıkmış; gençler yeni çıkan bıyıklarını koyulaştırmak için yakılmış fındık ve mantar kullanmaya başlamışlardır (Tek, Bugün, 30.07.1954).

Kahvehaneler

Mayol, kahvehaneleri bazı geleneksel toplumlardaki "erkekler evi"nin eşdeğeri olarak görür ve onu "Yoksulun Salonu" olarak tanımlar. Erkeklerin bu salonda iş hayatı ile özel hayat arasındaki boşluğu dengelediğini belirtir ve ekler "bu nedenle çalışma günlerinde akşamüstleri ve neredeyse sadece erkekler tarafından bu kadar düzenli bir biçimde kuşatılır..."(Mayol, 2015: 48).Adana'da kahvehaneler erkeklerin sosyalleşme mekânı olmanın ötesinde boş zamanların geçirildiği, kumar oynanan ve gayri meşru işlerin çevrildiği yerlerdir. Dönemin yerel basınında kahvehaneler bu yönleriyle bir bakıma modern hayata ayak direyen, tembelliğin ve suçun özendirildiği köhnemiş yerler olarak resmedilmiştir. "Kahvehane adı altında iş gücünü öldüren, birer uyuşturma merkezleri haline gelmiş olan yerlerimiz gün geçtikçe artmakta,

genişlemekte ve tembelleri sığamaz hale gelmektedir" (Yeni Adana, 17.03.1959).

Kahvehaneler tembellik yuvası olarak eleştirilirken, esnaflar dahi bu eleştiriden nasibini almıştır. Çalışmanın yüceltildiği bir çağda esnafın dükkânının önünde tavla oynaması tembellik olarak değerlendirilmiştir. Yeni Adana gazetesinde yayınlanan "O Afişlerin Arkasında" adlı yazısında Ahmet Tahir, bu meseleyi şarklı olmamıza bağlar. Yazarın eleştiri için kaleme aldığı bu yazının arka fonunda dönemin Adanasının sokakları bütün canlılığıyla resmedilmektedir.

Siz de bilirsiniz Adana'nın iç sokaklarını: sabahları saat dokuz sularında daha gecenin serinliği uçup gitmemişken, hala evlerin gölgelerinde gizlenirken. Dükkân önleri sulanmıştır; bastırılan tozların ıslak kokusu havaya yükselir. Terziler iskemlelerini kaldırıma atmışlar, dizlerinde ceket yakaları habire çalışırlar. Bir eskici kendine has bir nağme ile gelir geçer. Kunduracılar, kalıplar üstüne gerilmiş, çivilenmiş ayakkabıları gölgeli yerlere dizmişler. (...) Batılı olduk diye yazıp çizeriz ya, O afişlerin arkasından sırttan şarklılığımızın bir yüzü: tembellik, tevekkül ve hepsinin ardında yatan topluma, başkalarına ve hatta kendimize karşı bir mesuliyetsizlik (Ahmet Tahir, "O Afişlerin Arkasında", Yeni Adana, 17.05.1958).

Bu dönemde kahveler bir kumarhane işlevi gördüğü için sürekli kahvelere baskınlar düzenlenmiş, yakalananlar adliyeye götürülmüştür (Demokrat, 24.09.1954). Şehirdeki birçok asayiş sorununun kumardan kaynaklandığı düşünülmüştür ki basında; "İnsanlığı günbegün ahlâksızlığa, sefaletle sürüklemek suretiyle cemiyet hayatımızdaki sahasını genişleten kumar, ne yazık ki memleketimizde de at oynatmakta ve birçok faciaların da zühur etmesine sebep dahi olmaktadır" (Demokrat, 18.01.1955) ifadelerine rastlanmaktadır.

Bir boş zaman ve eğlence aracı olarak kumar yalnızca kahvelerde değil, sokak aralarında hatta okul önlerinde dahi oynatılmıştır. Demokrat gazetesi bu duruma dikkat çekerek okuyucularını; şeker, portakal vs. satar gibi görünen bazı kişilerin çocukları toplayıp "nasip kısmet" adı altında bir nevi kumar oynattıkları konusunda uyarılmıştır (Demokrat, 27.01.1956).

Cemiyet hayatında yaşanan bu dönüşüm kentte hızla büyüyen bir asayiş sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde cinayetlerden kahvehanelerde oynatılan kumara (Yeni Adana, 01.02.1957), bar kavgalarından fuhuşa (Demokrat,

29.01.1954) kaçakçılıktan (Yeni Adana, 31.01.1958) karaborsaya (Yeni Adana, 21.08.1957) gürültü meselesine kadar şehirdeki asayiş meseleleri yerel basında en çok yer bulan konular arasındadır. Bu asayiş olaylarının önüne geçmek için fuhuş şikâyetleri üzerine barlar kontrol altına alınıp ışsız yerlerin ışılandırılmasına dair barlara emniyet tarafından tebligat verilmiş (Yeni Adana, 27.06.1958), kahvelerde kağıt oynanması yasaklanmıştır (Yeni Adana, 27.02.1958). Alınan bu tedbirlerin çoğunlukla boşa çıktığını yine yerel basından öğrenmekteyiz. “Kahvelerden oyun kağıtlarının kaldırılmasına rağmen, kumar salgını devam etmektedir” (Yeni Adana, 23.08.1958).

Edebiyat Matineleri

Adana’da edebiyat son derece zengindir. Şehir bu yönüyle Türkiye edebiyat ve sanat hayatına birçok isim kazandırmıştır. 1950’yle 1960 yılları arasında en fazla edebiyat dergisi yayımlanan şehirlerin başında Adana gelmektedir.

Edebiyat alanındaki faaliyetler edebiyat dergileri ve düzenlenen edebiyat matineleri üzerinden sürdürülmüştür. Şiir matineleri de Muhsin Ertuğrul’un kurduğu şehir tiyatrosunda gerçekleştirilmiştir (Özgentürk, 2012: 29). Zaman zaman bu edebiyat matinelerine devlet sanatçıları katılmış Türk ve Batı edebiyatından şiir ve hikâyeler okumuşlardır (Türk Sözü, 11.04.1958). Bu zengin edebiyat ortamına rağmen yerel basında halkın edebiyata ilgisinin yetersiz olduğu üzerinde durulmuştur. Adana’nın ilk kitap editörü Mehmet Olgunbaşbir röportajında Adanalı sanatçılarla ilgili olarak; “Çalışan göremiyorum, daha doğrusu okuyan. Okumaktan çok yazmayı düşünüyorlar. Şüphesiz ki Adanalılar arasında kıymetliler var. Bunları ortaya çıkarmak istiyoruz işte. Ayrıca heveslileri toplamak” (Uçarol, Yeni Adana, 26. 05. 1959) demektedir.

Yerel basında halkın barlarda ve kahvelerde zaman geçirip tembelleşmesi ve parasını boş yere zayi etmesinin sebebi olarak şehirde yapılacak başka bir etkinlik bulunmamasıyla açıklanmaktadır. Türk Sözü gazetesinde (10.09.1957) çıkan bir yazıda Halkevleri’nin kapatılması bu durumun sebebi olarak gösterilir. Demokrat Parti iktidara gelmez Halkevleri’ni kapatarak kurumun tüm mal varlığını hazineye devretmiştir. “Sanki kapatılmazlarsa Demokrasinin bel kemiği

kırılacakmış gibi, ne kadar tez davranmak mümkünse o kadar tez davranıp Halkevlerini kapattılar...Yedi, sekiz yıldır gençlik, halk, köylü bir başıboşluk içinde (...) İlk, orta, lise öğretimini bitiren gençler nerelerde toplanıyorlar, nerelerden neler öğreniyorlar acaba farkında mıyız?”

Bu görüşteki yazarlara göre Kemalist modernleşmenin kesintiye uğraması boş zaman uğraşının içini boşaltmış, gençlerin sanat olaylarından uzak kalmasına yol açmıştır. “Gençliğin, halkın boş vakitlerini faydalı bir şekilde geçirebilmeleri için şu koca şehirde devlet eliyle olsun, özel kurumlar eliyle olsun kurulmuş bir müessesemiz var mıdır? Nerede bu şehrin medeni şehirlere yakışan kitaplığı? Nerede bu şehrin güzel sanat yuvaları? Nerede sergi salonları, halk dershaneleri?” (Türk Sözü, 05.12.1959). Kültür ve sanat olaylarını teşvik etmek ve gerçekleştirmek için devletin düzenlemeler yapması gerektiğini savunan bu yazılardan da anlaşılacağı üzere kültür sanat ortamı siyasal alanın müdahalesinden azade değildir. Bu alanda insiyatif alması veya almaması siyasal iradenin sonuç olarak “boş zaman etkinliklerine” doğrudan veya dolaylı olarak müdahale ettiği göstermektedir.

İncirlik Üssü ve Amerikan Varlığının Getirdiği Değişim

Adana’nın sekiz kilometre doğusunda kurulan İncirlik Üssü, 1954 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri ve Amerikan Hava Kuvvetleri’nin ortak kullanımına açılmıştır. İncirlik Üssü, 1952 yılında NATO üyesi olan-Türkiye’nin Batı paktında yer almasının bir sembolü olarak- soğuk savaş yıllarında komünist Sovyetler Birliği’ne karşı Batı’nın ön karakolu işlevini görmüştür. İncirlik Üssü’nün Adanalılar için siyasal ve askeri olmaktan çok kültürel bir karşılığı bulunmaktadır. Zira üs nedeniyle Adana’ya taşınan Amerikan askerleri şehrin sosyo-ekonomik ve kültürel hayatını bir hayli değiştirmiştir.

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti Adana’da büyük destek görmüş, bu ildeki 11 milletvekilliğinin tamamını kazanmıştır.¹ Dolayısıyla Amerikan yanlısı politikalarıyla bilinen Demokrat Parti’nin önüne koyduğu “Küçük Amerika” olma hedefinin ilk provalarını yaptığı yerlerden biridir Adana...

¹ 1954 seçimlerinde DP Adana’daki 13 milletvekilliğinin tamamını kazanmış fakat 1957 seçimlerinde Türkiye’nin içine düştüğü ekonomik ve siyasi kriz sandığa yansıyarak

parti 16 milletvekilliğinin tamamını CHP’ye kaptırmıştır (ysk.gov.tr).

Daha İncirlik Üssü açılmadan Yeni Adana dergisinde Marshall Planı'nın Türkiye için ne denli önemli olduğu ve ülkeye katacakları sadece köşe yazılarında değil paylaşılan fotoğraflar aracılığıyla da vurgulanmıştır (Yeni Adana, 07.08.1951).

İncirlik Hava Üssü'nün kurulmasıyla şehre yerleşen Amerikalıların yaşam tarzları şehrin çehresini değiştirmiştir. Adanalı işadamı Sakıp Sabancı*’*ste *Hayatım* adını taşıyan anılarını kaleme aldığı kitabında Adana'da Amerikan askerlerinin yarattığı değişimi şöyle ifade eder:

Onların Adana'ya gelmesi şehrin hayatını değiştirdi. Amerika'lı askerler, askeri satış mağazaları PX'lerden kaçak çıkardıkları yiyecek içecek maddelerini, giyim eşyalarını, buzdolaplarını, kullanılmış arabaları satıyorlardı. Birçok kimse Amerikalılarla dost olmak için İngilizce öğreniyordu... (Sabancı, 1985; 47).

İngilizcenin öğrenildiği yer ise Türk ve Amerikan halkı arasında, kültürel ve sosyal faaliyetleri geliştirmek hedefiyle Adana'da açılan Türk-Amerikan Derneği'dir. Bu dernekte Amerikan halk danslarının tanıtıldığı folklor geceleri (Bugün, 15.04.1960), İngilizce kursları, resim ve müzik sergileri düzenlenmiş, ayda iki defa Türk ve Amerikan kadınlarını kaynaştırmak üzere yemekli toplantılar gerçekleştirilmiştir (Türk Sözü, 21.05.1958). Türk- Amerikan Derneği'nde yer alan kütüphanede; Amerika'nın zenginliğine dair kitap, harita ve broşürlerin yer aldığı belirtilmiştir. Fevzi Yetkiner, Bugün gazetesinde yayınlanan "Amerikan Propagandası" başlıklı yazısında bütün bunları Amerikan propagandası olarak nitelendirerek bunlara ek olarak Amerikalıların isteyenlerin evine ücretsiz olarak haber bülteni gönderdiğini yazmaktadır (Yetiker, 26.03.1954).

Dönemin yerel gazetelerinden bu yıllarda Amerikan kültürünün daha iyi tanıtılması için çeşitli sanatsal faaliyetlerin de yürütüldüğü görülmektedir. Türk-Amerikan Derneği'ndeki etkinliklere ek olarak Şehir Oteli'nde Amerikan resim sanatından örnekler veren bir sergi açılmıştır. Sergideki tablolar, çeşitli ülke ve ırklardan gelerek milli varlığını oluşturan, görenek ve adetleri beraberinde getirmiş olan Amerikan halkının özellikleri anlatılmıştır (Hür Fikir, 06.04.1955).

NATO'nun yıldönümlerinde ilk ve orta dereceli okullarda bilgilendirme toplantılarının yapılması, lise öğrencileri arasında 500 lira ödüllü

kompozisyon yarışmalarının düzenlenmesi (Yeni Adana, 29.03.1957), "Amerika Daima Türkiye'nin Yanındadır" başlığının manşetlerde verilmesi (02.08.1951) bu dönemde politikada izlenen "Amerikancı" çizgiye ilişkin diğer örneklerdir.

Basında Amerikan kültürünün örnek kültür olarak gösterildiği yazılara da rastlamaktayız. Bir önceki bölümde "modernleşmeye ayak direyen kahvelere" ilişkin verdiğimiz örneğin Demokrat gazetesinde Amerikan erkeği ile kahvelerde vakit geçiren Adana erkeği kıyaslanarak sunulduğu görülmektedir. Yazıda evine bağlı Amerikan erkeğinin boş zamanlarını verimli geçirdiği, el sanatlarıyla ilgilendiği oysa Adana'daki erkeklerin vakitlerini kahvehanelerde geçirdikleri vurgulanmaktadır. "Vakti boşu boşuna kahvelerde geçirmektense evde oturup bir şeyler yapmak çok daha faydalıdır elbette" (Demokrat, 28.06.1955).

Amerika'daki çocukların vakitlerini nasıl değerlendirdikleri Adana'daki çocuklara emsal olmak üzere yerel basında yer bulmaktadır. Örneğin Bugün gazetesinde (03.09.1955) yer alan bir haberde, Amerika'da çocukların okul ile ev arasındaki zamanını değerlendirmek için hayvanat bahçesine, mandıralara, ilgi çekecek yerlere gittikleri, buralarda kendilerine hikâye ve şiir okunduğuna ilişkin bir haber yer almıştır.

Amerikan kültürünün gündelik hayat üzerindeki etkisi çok geçmeden kendisini göstermiş; bele halka dolanarak oynanan HulaHoop oyunu kısa zaman içerisinde Adana sokaklarında "iyi kıvrı sallayavrum sallayavrum" nidaları eşliğinde oynanmaya başlamıştır (Yeni Adana, 27.12.1958). Türk Sözü gazetesinde Amerika'dan alınan bu oyunun çifttelli den bir farkı olmadığı, üstüne bir de göbek erittiği için faydalı olduğuna işaret edilmiştir (Türk Sözü, 28. 12. 1958).

Bununla birlikte Amerikalıların şehirdeki varlığı bütünüyle de olumlu karşılanmamıştır. Bir takım asayiş olaylarının yaşanması ve eğlence hayatında yaşanan kimi gelişmeler nedeniyle Amerikalıların Adana'daki varlığının eleştiri konusu edildiğini görmekteyiz. Örneğin İncirlikte çalışan bir Amerikalı'nın taksiciye bıçak çektiği Yeni Adana gazetesinde (05.09.1956) haber olmuş, Amerikalılara tanınan imtiyazın onları şımartıp kanun dışı hareketler yapmaya teşvik ettiği vurgulanmıştır.

Amerikalılara ilişkin şikâyetlerden biri de gürültü yaptıklarına ilişkindir. Yeni Adana gazetesinde bu hususta kanun karşısında Amerikalılara iltimas geçildiği düşüncesindedir.

Amerikalılardan bazılarının bindikleri arabalarda gürültü çıkararak dolaşmaları men edilmemekte, polisler bir şey yapamayacaklarını söylemektedirler. Hadiselere şahit olan polisler ancak arabacıları durdurmakta, bunları sıkıştırmaktadırlar. Bir Türkün gece yarısından sonra gürültü çıkararak sokakta dolaşması bir suç iken, bir Amerikalının yüksek sesle haykırması da bir suçtur. Bu memleketin kanunları, nizamları, örf ve adetleri bunu emreder (Yeni Adana, 23.08.1958).

Bu dönemde yerel basında Amerikan kültürünün örnek teşkil ettiğine ilişkin haberlerle Amerikalıların Adana'da ahlâkı bozduğuna ilişkin haberler birbirine karışmaktadır. Eleştirilerden biri de Amerikalıların sarhoş haldeyken verdikleri rahatsızlıklardır. Amerikalıların bekçilerin ve polislerin ihtarlarına uymayıp onların otoritesini sarstığı, şehrin huzurunu geceleri nara atarak bozduğu söylenmektedir (Türk Sözü, 18.05.1957). Yalnızca geleneksel ve "ahlâki" konularda değil, söz konusu dini hassasiyetler olduğu zaman da Adana sakinleri Amerikalılara mevcut politik iklimden farklı yaklaşarak sınır koymaya, onları durdurmaya çalışmışlardır. Öyle ki Ramazan ayında Amerikalılara barlara gitmemeleri tembih edilmiştir (Yeni Adana, 17.03.1959).

Kemal Göksel, "Amerikalı" (10.09.1953) başlıklı yazısında ironik bir dille Amerikalılara sağlanan imtiyazları eleştirir: "İncirlik hava alanındaki mühendisin, Türk işçisine tatbik ettiği kanunsuz işleme reva gördüğü ağır hakaret ve tecavüz, Amerikalılara tanıdığımız hudutsuz bir dostluk imtiyazının pek hazin bir eseri, bir neticesi dir."

Bütün bu çatışmalarda meseleye Amerika'nın tarafından bakan yazılar da yok değildir. Yeni Adana gazetesi İncirlik Havaalanı'nda Amerikalılarla yapılan bir görüşmeye yer vererek bütün yaşanan bu çatışmaları; Amerikalıların Adana halkıyla aralarındaki yaşam ve dil farkı bulunmasına, Amerikan personelinin genç olmasına ve halkımızın yabancılara karşı aşırı meraklı oluşuna bağlamaktadır. Yazara göre barlarda yaşanan kavgalarda "zaten tatmin olamayan Türklerin" Amerikalılarla rekabet etmesi sonucunda yaşanmaktadır (Yeni Adana, 11.08.1958).

Sonuç

Demokrat Partili yıllarda Adana'da gündelik hayatın seyrini belli konu başlıkları üzerinden irdelediğimiz bu çalışmadan çıkan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Modernleşmenin ekonomik görünümü kapitalizm ise, modernleşmeyi bir bakıma kapitalistleşme süreci olarak değerlendirebiliriz. Bu süreç Batı dışı toplumlarda devlet teşvikiyle sanayileşmek, iktisadi kalkınmayı öncelikli hedef olarak koymak şeklinde tezahür etmiştir. Adana, Türkiye'de "sanayileşmiş" kentlerin başında gelmektedir. Şehir ayrıca Çukurova bölgesinde bulunması nedeniyle verimli tarım arazilerinin de üzerinde yer almaktadır. Sözü ettiğimiz dönemde yoğun göç alan Adana'da bir taraftan işçileşme süreci yaşanırken, diğer taraftan topraktan geçim de devam etmiştir. Dolayısıyla ortaya çıkan eklektik kentleşmenin izlerini tüm renkliliğiyle Adana'daki gündelik hayat içerisinde bulmak mümkündür.

Kemalistideolojinin "muasır medeniyetler" seviyesine ulaşma ülküsü sosyal ve kültürel hayatın belirli kriterler çerçevesinde yeniden dizayn edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar CHP iktidardan olmuş DP iktidarı başlamış olsa da sözü ettiğimiz dönemde bu anlayışın bazı yönleriyle devam ettiğini görmekteyiz. Şalvar giyen köylünün kılık kıyafetinden dolayı sinemaya alınmamış olması buna bir örnektir. Bu da tek partili yapının ortadan kalkmış olmasına rağmen onun modernleşme zihniyetinin ortadan kalkmadığını göstermektedir.

Modernleşmeyle birlikte kadın kamusal alanda daha fazla görünür olmuştur. Ele aldığımız dönemde yerel basına baktığımızda kadınlara verilen moda, güzellik, sağlık tavsiyelerinin referanslarının Batı'dan alındığını görmekteyiz. Ancak burada geleneksel Türk modernleşmesinde rastladığımız tavır yine karşımıza çıkmakta, kadının esas yerinin evi olduğu, "Batı'nın ahlâkı" nı alırsa iffetini kaybedeceği vurgusu defalarca tekrar edilmektedir.

Kapitalist üretim ilişkileri içinde zaman ve mekân yeniden işlevlendirilirken, çalışma zamanının dışındaki zaman "boş zaman" olarak ifade edilmektedir. Çalışmanın öncelenmesi ve çalışkan olmanın güzellenmesi modernleşen toplumların genel özelliklerinden biridir. Bu bağlamda dönemin yerel basınında Adana'daki erkeklerin tembelliğinden sıkça şikâyet edilmektedir. Boş zaman geçirme mekânlarının başında gelen kahvehaneler bu şikâyetlerin odağında yer

almaktadır. Bu “miskinliğin” karşısına konulan değer ise Batı toplumundan özellikle de Amerika’dan alınmakta; yerel basında Amerikan erkeği ile Türk erkeği kıyaslanmaktadır.

Amerikan yaşam tarzıyla gelen tüketim toplumu kavramı ilk defa 1948 yılında Naim Tıralı’nın “25 Sente Amerika” adlı öykü derlemesinde ve Fehmi Başkut’un “Paydos” adlı tiyatro oyununda ele alınmış, bu eserlerde paranın en yüce değer olarak görülmesinin yarattığı toplumsal ve kültürel yozlaşma eleştirilmiştir (Büken, 2001: 43-53). Benzer eleştiriler Adana camiasında da görülmekle birlikte, sürecin Amerikanlaşmayı yüceltme, güzelleme şeklinde tezahür ettiği gözlenmektedir.

İncirlik Üssü Adana halkının Amerikan kültürü ile doğrudan temas kurmasını sağlamıştır. Bu temasta bir taraftan gıpta etme, onun gibi olma saiki varken, diğer taraftan ise yozlaşmalım, değerlerimizi kaybetmeyelim endişesi birarada görülmektedir. Dönemin siyasi iklimine de uygun olarak Amerikanlaşmak Kemalist ideolojinin önüne koyduğu Batılılaşma ilkesinin somut dayanak noktası olmuştur.

Esas olarak ele alınan dönemde Adana’nın gündelik yaşamı düzenlemeye yönelik tepeden inme müdahalelere karşı De Certeau’nun kastettiği anlamda bir karşı koyuş yaşandığını (“direniş”) söyleyebiliriz. Yasalarla, düzenlemelerle set vurulmaya çalışılsa da köylü şalvar giymeye, sarhoş nara atmaya, kahvehaneler kumar yuvası olmaya devam etmiştir. Bu da “sıradan insanın” direnişi şeklinde ifade edilebilir.

Kaynakça

- ARGIN, Şükrü (1992), “Boş Zamanın Toplumsal Anlamı Üzerine Notlar”, Birikim Dergisi, Sayı:43, s.29-41.
- AYHAN, Yusuf (14.02.1957), “Tiyatro ve 15 Mart’ın Ehemmiyeti”, Yeni Adana
- AYKAŞ, Erol (12.05.1954), “Sinemalar”, Köylü Sesi.
- BÜKEN, Gülriş (2001), “Amerikan Popüler Kültürünün Türkiye’de Yayılışına Karşı Tepkisel Düşünceler”, S.15, Doğu-Batı Yayınları: İstanbul, s.43-53.
- BURKE, Peter (2008), Kültür Tarihi, Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- CANKA, Selahattin (13.03.1954), “Kadın Hakları”, Demokrat.
- CANKA, Selahattin (2011), Bit Pazarı, Karahan Kitabevi: Adana.
- CANTEK, Levent (2005), Gündelik Yaşam ve Basın (1945-1950), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi : Ankara.
- DE CERTAUE, Michel (2008), Gündelik Hayatın Keşfi – I, Dost Kitabevi: Ankara.

- DE CERTAUE, Michel- GIARD, L- MAYOL, P (2015), Gündelik Hayatın Keşfi – II, Dost Kitabevi: Ankara.
- GÖKSEL, Kemal (12.03.1952), “Şehir Tiyatrosu”, Bugün.
- GÖKSEL, Kemal (10.09.1953), “Amerikalı”, Bugün.
- GÖKSEL, Kemal (06.01.1952), “Şalvar Yasağı”, Bugün.
- GÜLMEN, Hakkı (17.03.1959), “Tiyatro”, Yeni Adana.
- HABERMAS, Jürgen (1989), The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into the Category of Bourgeois Society, The MIT Press: Cambridge, Massachusetts.
- HARVEY, David (1992), The Condition of Postmodernity, University of Chicago Press: Chicago.
- İNSEL, Ahmet (1990), Türkiye Toplumunun Bunalımı, Birikim Yayınları: İstanbul.
- KAZANCIGİL, Ali (2000), “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Der. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları: İstanbul.
- KÖKER, Levent (2007), Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları: İstanbul.
- LAFARGUE, Paul (2011), The Right To Be Lazy, Charlars H. Kerr Publishing Company: Chicago.
- LEFEBVRE, Henry- REGULIER, Katherine (2005), “Gündelik Hayat ve Ritimleri”, Birikim Dergisi, Sayı: 191, s.79-88.
- LEFEBVRE, Henry (2013), Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis Yayınları: İstanbul.
- ÖZGENTÜRK, Ali (2012), “Yılmaz Güney ve Adana”, Adana’ya Kar Yağmış, ed. Behçet Çelik, İletişim Yayınları: İstanbul, s.25-43.
- SABANCI, Sakıp (1985), İşte Hayatım, Aksoy Matbaacılık: İstanbul.
- TAHİR, Ahmet (17.05.1958), “ O Afişlerin Arkasında”, Yeni Adana.
- TANJU, Sadun (1985), Hacı Ömer, Apa Ofset Basımevi: İstanbul.
- TEK, Ruhi (30.07.1954), “Adana Eğleniyor:Barlar”, Bugün.
- TEK, Ruhi (25.07.1958), “Adana Eğleniyor: Sinemalarda”. Bugün.
- TEKEREK, Nurdan (1997), Cumhuriyet Dönemi Adana’da Batı Tarzı Tiyatro Yaşamı (1923-1990), TTK: Ankara.
- TEKEREK, Nurdan (2012), "Adana'nın Eğlence Dünyasından; Seyhan Saz'dan Cafe-Barlara...", Adana'ya Kar Yağmış, ed. Behçet Çelik, İletişim Yayınları: İstanbul. s.305-319.
- TUNÇAY, Mete (2005), Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1921-1931, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.
- UÇAROL, Tuncer (19.03.1959), “ Adana’da Tiyatro Seyircisi”, Yeni Adana.
- UÇAROL, Tuncer (26.05.1959), “Adana’nın İki Editörü”, Yeni Adana.
- YETİKER, Fevzi (26.03.1954), “Amerikan Propagandası”, Bugün.
- ZÜRCHER, Erik Jan (1999), Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları: İstanbul.

İnternet kaynakları:

Yüksek Seçim Kurulu, (2016) "1950 - 1977 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları", (Erişim

adresi: <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/1950-1977-MVSecimleri/Adana.pdf>, Erişim tarihi: 06.03.2016).